

To cite this article: Şemşek, V. (2020). Osmanlı Döneminde Kadının Yeri Üzerine. International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS), 4(3), 191-200

Submitted: May 26, 2020

Accepted: October 29, 2020

OSMANLI DÖNEMİNDE KADININ YERİ ÜZERİNE¹

Vesile Şemşek²

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nda kadının toplumdaki yeri geleneksel ve dinsel birçok nedenden dolayı kısıtlıdır. Bu tutum Tanzimat Dönemi'ne kadar devam etmiş olup Tanzimat döneminin getirdiği eşitlik anlayışı kadın ile erkek arasındaki eşitsizliklere de yansımıştır. Tanzimat döneminde kâğıt üzerinde eşitlik sağlansa bile uygulamada önceki tutum devam etmiştir.

Osmanlı'da hukuk kurallarının İslami kaynaklarca belirlenmesi kadın hakları üzerinde de etkisini göstermiştir. Ayrıca Türklerin Orta Asya kökenli olmasından dolayı İslamiyet öncesi dönemlerdeki Türk kültürü, Osmanlı döneminde kadınların sahip oldukları hakların kısıtlı olmasına neden olmuştur. Teokratik ve monarşik rejimli Osmanlı İmparatorluğu'nda şeriat hükümlerinin etkili olması kadınları ev yaşamına itmiştir. Osmanlı'da miras konusunda da kadınların erkeklere oranla daha az miras payına sahip olduğu gözlenmiştir. Osmanlı Mahkemelerinde 2 kadın ancak bir erkeğe denk tutulmuş, dini eğitimde ise kız-erkek ayrımı yapılmayıp kız çocukları sıbyan mekteplerinde eğitim görmüşlerdir. Köydeki kadınlar ise erkekler gibi tarlalarda çalışarak evini yönetip, halı ve kilim dokumasına karşın asla erkekler ile eşit haklara sahip olmamışlardır.

16. yüzyılda Eyüp'teki kaymakçı dükkânları kadınların erkeklerle buluşmalarına veya tanışmalarına olanak sağlayınca din hocaları bu durumu "kıyametin yaklaştığı" ve "dinin elden gittiği" şeklinde yorumlamıştı. Şikâyet başvuruları üzerine 1573 yılında kadınların kaymakçı dükkânlarına girişleri yasaklandı. Dükkânına kadın müşteri alan dükkân sahibi ise cezaya çarptırılacaktı. 18. Yüzyıl Kadınlara karşı olumsuz yaklaşımıyla bilinen III. Osman, haremden kadınlarla karşılaşmak

¹ IV. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Berlin Konferansı-Bildiri Metni

² ORCID: 0000-0002-9800-4557 Dr. Öğretim Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Bölümü, vsemsek@gmail.com

istemediğinde büyük kabaları olan takunya veya ayakkabılar giyerdi. Kadınlar da onunla karşılaşmamak için kenara çekilirdi. Kadınların süslü şekilde sokağa çıkmalarını yasak eden III. Osman, onlara sade giyinmelerini emretmişti. III. Osman ayrıca kendi gezilerine ayırdığı haftanın üç gününde İstanbul'da kadınların sokağa çıkmasını yasaklamıştı. Diğer günlerde sokağa çıkan kadınların ise örtülü ve sade biçimde giyinmeleri zorunluydu. Buna uymayan şekilde sokağa çıkan kadınlar III. Osman'ın emri üzerine denize atılarak öldürülüyorlardı.

Tanzimat dönemi Osmanlı'da kadınların sahip olduğu haklara ilk kez karşı çıkıp reformlar öneren Jön Türkler olmuştur. Jön Türkler kadın haklarını engelleyen Osmanlı gelenek ve görenekleri eleştirmiş kadınların toplumdaki öneminden bahsetmişlerdir. Tüm bu çabalar sonucunda kadının toplumdaki önemi anlaşılmış yeni reformlar yapılmıştır fakat bunlar sadece büyük şehirlerde sınırlı kalmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında ebe mektepleri açılmışı bunu orta dereceli okullar ile İstanbul'da İnas Sanâyi-i Nefise Mektebi ve Dar-ül Malumat gibi kadınların eğitim gördükleri yerler takip etmiştir. Tüm bu gelişmeler sonunda ebelik ve öğretmenlik Osmanlı kadınlarının ilk meslekleri olmuştur. Ayrıca 1854 yılında Cariyelik ve kölelik kaldırılmış ve kadınların alınıp satılması yasaklanmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde kadın hakları Tanzimat döneminden çok fazla öteye geçememiştir. Fakat bu dönemde kız çocukları için çeşitli okullar açılmıştır. II. Meşrutiyet döneminde kadınların çeşitli haklara sahip olması birçok kesimin eleştirilerinde hedef haline gelmiştir. Bu dönemde Kör Ali Vakası yaşanmış ve dönem padişahına Müslüman kadınların sıkı biçimde kapatılması gibi çeşitli teklifler götürülmüştür. Tüm bunlara rağmen Osmanlı kadını bu dönemde daha fazla haklara sahip olmuş, çeşitli mitinglere katılmış, kısıtlı da olsa kamusal alanda çalışmış ve daha modern kıyafetler giymeye başlamıştır. Meşrutiyet döneminde kadın haklarını savunan dernekler kurulmuş ve kadınların toplumda daha fazla haklara sahip olması için çaba gösterilmiştir. I. Dünya Savaşı Osmanlı'da kadının toplumdaki yeri açısından çeşitli gelişmelere sebep olmuştur. Erkeklerin cephelerde savaşmasından dolayı boş kalan postane memurluğu gibi mevkiilerde kadınlar çalışmaya başlamıştır. Bu dönemde kadınlar fabrikalara giderek gıda ve dokuma sanayisinde iş imkânı bulmuşlardır. Bu dönemde hukuksal alanda 1917 yılında şeri kanunlarda kadınlara yönelik düzenlemeler yapılmış;

çok eşlilik kadının isteğine bırakılmış, ayrıca da kadınlara boşanma hakkı verilerek evlilik din adamlarının elinden devlet kontrolüne geçmiştir. Daha sonra bu düzenlemeyi Hürriyet ve İtilaf Fırkası kaldırmıştır.

Hazırladığımız bu çalışmanın nihai hedefi, Osmanlı tarihi sürecinde kadının yeri ve öneminin objektif bakış açısıyla inceleyerek ortaya çıkararak Türk –İslam kültür tarihinde mühim yer tutan kadının tarihin her safhasında kendine özgün bir yere sahip olduğunu ve böylece tarih bilincine katkı sağlayarak faydalı olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: tarih süreci, kadın, Osmanlı, hak, dönem

ON THE IMPORTANCE OF WOMEN IN OSMANLI PERIOD

ABSTRACT

In the Ottoman Empire, women's place in society is restricted for many traditional and religious reasons. This attitude continued until the Tanzimat era, and the understanding of equality brought about by the Tanzimat era was also reflected in the inequality between men and women. The decanation of the Tanzimat period was also reflected in the inequality between men and women. The previous position was maintained in practice, even if equality was achieved on paper in the Tanzimat era. The definition of legal norms in the Ottoman Empire by Islamic sources also had an impact on women's rights. In addition, due to the fact that the Turks were of Central Asian origin, Turkish culture in pre-Islamic times led to restrictions on women's rights in the Ottoman period. The influence of Sharia provisions in the Ottoman Empire with a theocratic and monarchical regime pushed women into domestic life. With regard to inheritance in the Ottoman Empire, it was noted that women had a smaller share of inheritance than men. In the Ottoman courts, 2 women were equated to only one man, and there was no difference in religious education between girls and boys, and girls were educated in sibyan schools. Women in the village, like men, managed their homes by working in the fields and weaving carpets and rugs, but never had equal rights with men. 16. in a century when prefectural stores in job allowed women to meet or date men, religious teachers interpreted this situation as "the Apocalypse is coming" and " religion is getting out of control." In 1573, women were banned from entering slider stores after filing complaints. a store owner who took

female customers to their store would be fined. 18. The third century is known for its negative approach to women. Osman wore clogs or shoes with large blisters when he did not want to meet women in the harem. Women also stopped to avoid meeting him. III, which banned women from going out in a bizarre way. Osman ordered them to dress simply. III. Osman also banned women from going outside in Istanbul for three days of the week, which he dedicated to his trips. On other days, women who went out on the street had to dress in a veiled and simple way. Women going out on the street don't match this. On Osman's orders, they were thrown into the sea and killed.

During the Tanzimat era, the Ottoman Empire first had yen Turks who opposed women's rights and proposed reforms. Yen Turki criticized Ottoman traditions and customs that hinder women's rights, speaking about the importance of women in society. As a result of all these efforts, new reforms were introduced that understood the importance of women in society, but they were limited only in large cities. 19. in the second half of the century, midwifery schools were opened, followed by secondary schools and places where women study in Istanbul, such as InAs industries school and Dar-ul-Malumat. All these achievements eventually became the first professions of Ottoman women in midwifery and teaching. In addition, in 1854, concubine and slavery were abolished, and women were forbidden to buy and sell. During the first constitutional era, women's rights did not extend far beyond the Tanzimat period. But during this period, several girls ' schools were opened. II. In the era of legitimacy, women had different rights, which became a target for criticism from many sections of society. During this period, a case of blind Ali occurred, and various proposals were accepted by the Sultan of the period, such as the strict closure of Muslim women. Despite all this, the Ottoman woman had more rights during this period, participated in various rallies, worked in public space, although limited, and began to wear more modern clothing. In the era of legitimacy, associations were created to protect women's rights, and efforts were made to ensure that women had more rights in society. I. The second world war led to various events in the Ottoman Empire in terms of women's place in society. Women started working in positions such as post office officer, which was left vacant because men were fighting on the front lines. During this period, women entered factories and got jobs in

the food and weaving industries. During this period in the legal field in 1917 the sherry laws adopted rules for women; polygamy was abandoned at the woman's request, and Marriage passed from the hands of the clergy to state control, giving women the right to divorce. This arrangement was later cancelled by the freedom and Entente frigate.

The ultimate goal of this study, which we have prepared, is to be useful by studying from an objective point of view the place and importance of women in the process of Ottoman history, revealing that a woman who occupies an important place in the history of Turkish –Islamic culture has its unique place at every stage of history and thus contributes to the consciousness of history.

Keywords: history of the process, the woman, the Osmanlı Empire, the right, period

GİRİŞ

Tarih boyunca Türklerin kurduğu bütün devletler de kadın önemli bir konuma sahip olmuş ve önemli roller üstlenmiştir. Bu roller kimi zaman devletten devlete ve bölgeden bölgeye farklılık göstermiştir. Etkisi altında kalınan dinler ve kültürler bu farklılıklara etki göstermiştir. İslam dininin Türkler tarafından kabulü sonucunda ortaya çıkan hukuksal ve toplumsal yaşamdaki farklılıklar kadının yaşantısına da yansımış özellikle Osmanlı Devleti'nde bazı geleneksel ve dinsel gerekliliklerden ötürü kadına bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Fakat Osmanlı devletin nazarında Bu kısıtlamalar kadının değerini düşüren kısıtlamalar değil bilakis onun değerli bir varlık olarak görülmesinden dolayı getirilen kısıtlamalar olarak görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde kadınların yaşayışları eski Türk geleneklerine benziyor iken Sonrasında İslamiyet'e girmiş olmanın getirdiği sorumluluklar, yerleşilen coğrafyanın çevresindeki kültürel kuşatma ve diğer yabancı unsurlar gibi sebepler farklılaşmayı beraberinde getirmiştir. Bu farklılaşma sonucu olarak II. Murad zamanında, Osmanlı hükümdarlarının haremi olmuş, Kanuni dönemi ile birlikte de kadın tam anlamı ile “mahrem bir nesne” halini almıştır.³,

³ (Ülkütaşır,1967,49).

Kadının tam anlamı ile mahrem bir nesne olarak görülmeye başlanmasından sonra Osmanlı Devleti'nde kadınlar, toplumsal yaşamdan daha fazla soyutlanmışlardır. Osmanlı devletinde oluşan bu algı ile kadının ön planda olması, sosyal hayatta aktif rol alması, mahremi olmayan erkeklerle muhabbet kurması da hoş karşılanmamıştır. Özellikle şehirlerde toprağa bağlı bir yaşama (yerleşik yaşam) geçilmesi kadın-erkek ilişkisinin toplumsal biçimini de önemli derecede belirlemiştir. Osmanlı Devleti'nin kurumlaşmaya başladığı ve Osmanlı başkentinde saray geleneğinin ortaya çıkmaya başladığı dönemde, XVI. Yüzyıl, kadınlara yönelik fermanlar yayınlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde kadınlara yönelik çıkarılan bu fermanlar ya kadınların kıyafeti, ya kadınların sokağa çıkması ya da erkeklerle olan ilişkilerini düzenlemeye yönelik olmuştur.

XVI. Yüzyıldan itibaren Batılı tüccarların ilgi alanına giren İstanbul'da çok sayıda gayrimüslim kadın bulunmakta idi. Batılı tüccar ve yabancı devlet görevlilerinin İstanbul'da yaşaması sonucu sözü edilen kişilerin eş ve aileleri İstanbul'a Batı modasını getirmişlerdir. Batıdan etkilenen Osmanlı kadınlarının bu moda-yı takip etmemeleri için fermanlar çıkartılmıştır. III. Osman döneminde kalın siyah peçe kullanmayan kadının sokağa çıkması yasaklanmıştır. Saray kadınları dışındaki kadınların sandala binmesine izin verilmemiştir. Toplumsal alanda kadın ve erkek birlikteliğinin hoş karşılanmadığı Osmanlı Devleti'nde kadınların mesire yerlerine gitmeleri ve kaymakçı dükkânlarına girmeleri de yasaklanmıştır⁴. 16. yüzyılda Eyüp'teki kaymakçı dükkânları kadınların erkeklerle buluşmalarına veya tanışmalarına olanak sağlayınca din hocaları bu durumu "kıyametin yaklaştığı" ve "dinin elden gittiği" şeklinde yorumlamışlardır.⁵ Kadınların (şehirli), toplumsal aktivitelere katılması hoş karşılanmamış hatta kimi zaman yasaklanmıştır.

Kadınların kıyafetlerini ve toplumsal hayatlarını kontrol etmeye yönelik hazırlanan padişah fermanları amacına ulaşmamıştır. Fermanların sık sık yenilenmesi kadınların bu fermanları fazla dikkate almadıklarının ve kendi tarzlarını yaşamaya devam ettiklerinin göstergesidir.

⁴ (Ahmet Refik,1987,60). ,

-Uygun olmayan kadınların daha önceden anlaştıkları erkeklerle kaymakçı dükkânlarında buluşmaları üzerine kadınların kaymakçı dükkânlarına girmeleri yasaklanmıştır .

⁵ Şemsettin Kutlu, Bu Şehri İstanbul Ki, Milliyet Yayınları, s. 366.

Kadına getirilen kısıtlamalar elbette ki her alanda olmamıştır. Kadınların ekonomik yaşama dâhil olmalarına karşı çıkılmamıştır. Osmanlı da kadın mal ve mülk sahibi olabilmiş, ticari faaliyetlerde bulunabilmiştir. Osmanlı Devleti'nde mülk sahibi olan kadın sayısı az olmamakla birlikte mülkünü işleten kadın az olmuştur. Mülk sahibi olan kadın, mülkünü işletebilmiştir. Kadının izni olmadan kocası, oğlu ya da babasının kadının malını satmasına, kiralamasına ve kullanmasına izin verilmemiştir, Kadının mülkü isteği dışında satılırsa bu satışı iptal etme hakkı kadına verilmiştir ⁶

Osmanlı dönemine dair tarihi kaynaklara bakıldığı zaman, kadının hakkını koruyan evlilik sözleşmeleri yapıldığı da görülür. Kaynaklara bakıldığında zaman kadınların eşleri tarafından terk edilmelerinin önünü kesmek için 1535'te yapılan bir evlilik sözleşmesinde, Oruç bin Halil'in, eşi Dilferid Bin Abdullah'ı bir aydan fazla süreyle bırakıp gitmesi halinde boşanmış olacaklarına dair mahkeme kaydı tespit edilmiştir.⁷ Yine aynı şekilde eski kaynaklara bakıldığında 1825'te II. Mahmut'un, üç çocuk doğuran Şerife Nesibe Hatun'a çocuk başına 5'er akçe olmak üzere İstanbul Gümrüğü'nden günlük 15 akçe verilmesi hakkındaki fermayı, ayrıca 1902'de eşinden maaş kalmayan veya az maaş kalan kadınlara babalarından maaş tahsis edilmesine ilişkin belge de bu konuda kadına verilen hakkın göstergesi niteliğindedir.⁸

Osmanlı Devleti'nde mahkemeler erkekler gibi kadınlara da serbest olmuştur. Kadınlar -müslim, gayrimüslim, köle ve azatlı kadınlar- tıpkı erkekler gibi ne zaman ihtiyaç duyarlarsa mahkemeye başvurabilmişlerdir. Fakat bir erkek şahidin yerine iki kadının şahitlik yapması nedeniyle kadınlar şahit olarak mahkemeye pek gitmemişlerdir. Bununla beraber şikâyetlerini söylemek, haklarını korumak, ya da suçlandıkları zaman kendilerini savunmak amacıyla kadınlar mahkemeye gitmişlerdir. Türklerin İslamiyet'i kabulü sonrasında Türk toplum yaşamına sokulan yaşantılardan biri de çok eşlilik olmuştur. Ancak Osmanlılar da çok eşlilik yaygın olarak görülmemiş, erkekler genellikle tek eşlilikten yana olmuşlardır. Bunun yanı sıra üzerine kuma getirilen Osmanlı kadınlara eşlerini boşama hakkı verilmiştir.

⁶ (Jennings,1975,65).

⁷ <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/osmanlida-kadin-haklari-arsiv-belgelerinde/1412567>(AA haber metni)

⁸ <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/osmanlida-kadin-haklari-arsiv-belgelerinde/1412567>

Osmanlı devletinde kadınlar için getirilen bazı kısıtlamalar eğitim alanında söz konusu olmamıştır. İslam dininin kadınların eğitimi konusunda katı kısıtlamalar getirmemesi buna sebep olarak gösterilmiştir. Tanzimat'ın ilanı ile başlayan kızların eğitim ve öğretimine olan ilgisi daha da artmış sonraki dönemlerde de devam etmiştir. I. Meşrutiyet dönemi çok kısa ömürlü olduğu için eğitim açısından çok belirleyici özellikler taşımamıştır. II. Abdülhamid devrinde ise eğitime ayrı bir özen gösterilmiştir. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi 'ne işlerlik kazandırma çabalarının devam ettiği II. Abdülhamid döneminde, hem kızların gideceği okul sayısı hem de eğitim kurumlarının çeşitliliği artırılmıştır.

Tanzimat'ın fermanı ile kadınların üzerindeki bazı kısıtlamalar kalkmıştır. Kadınların kamusal alanda yer alması başlangıçta Tanzimat Dönemi'ne dayanan pek çok gelişmeden biri olmuştur. Kadınlara, kadı önünde evlenme hakkı (1845), orta ve yükseköğrenim görme hakkı, kız çocuklara erkek çocuklarla eşit miras hakkı (1847 irade-i Seniyye ve 1858 Arazi Kanunnamesi ile) tanınırken kadınların köle ve cariye olarak alınıp satılması yasaklanmıştır (1856). Kadınlardan evlendikleri zaman alınan gelinlik vergisi kaldırılmıştır. Tanzimat'ın ilan edilmesiyle birlikte üzerlerindeki kısıtlamalar kalkan kadınlar modaya yönelmiş moda ile ilgilenmişlerdir. Sosyal hayatta daha aktif rol almaya başlamışlardır.

Tanzimat devrinde Avrupalı kadınlar, Osmanlı konaklarında Fransızca ve piyano çalmayı öğretmek amacıyla ders vermişlerdir. Kırım Savaşı sonrası ise İngiliz ve Fransız yaralılarına bakmak için kadın hasta bakıcılar gelmişler Osmanlı kadınları bu alanlarda onlardan eğitim almışlardır.

Osmanlılara bakıldığında vakıf kuranların yüzde 36'sının kadın olduğu da görülmektedir. Bu da Osmanlı cemiyetinde kadınların servet sahibi olduğunu ve servetlerini serbestçe tasarruf edebildiklerini gösterir. Buluğa ermiş kadın serbestçe dilediği kimseyle evlenebilir. Velisi onu zorla evlendiremez. Ancak kadının hayatını alıştığı gibi sürdürebilmesi için dengiyle evlenmesini ister. Kadın dindarlık, zenginlik, meslek, soy gibi cihetlerden kendisinden aşağı biriyle evlenmişse velisi bu evliliğe itiraz edebilir. Burada da gaye kadını korumaktır⁹. Yine eski kaynaklara bakıldığında Bursa'da bir kadına tecavüz eden kişinin idam edilmesiyle ilgili kadılık kararı bu kaynaklarda yer almaktadır. Evi yanan bir kadına ev tahsisıyla ilgili, Tanzimat sonrası dönemde piyano hocası Refia Ha-

⁹ Derin tarih dergisi(Mart 2016)

nım'ın maaşına zam yapılmasına dair, İsviçre'de tıp tahsili yaparken maddi olarak zor duruma düşen kadınlara yardım yapılmasına ilişkin belgeler de görülmektedir. Kitapta evlenme ve boşanmalarda kadının durumu, kadınların mülkiyet ve miras hakları, çalışma hayatında kadın, kadın dernekleri ve faaliyetleri, kadınların kollanıp gözetilmesi, kadın ve eğitim, kadın suç ve ceza, kadınların taltifleri, edebi ve kültürel hayatta kadın, kadın ve sağlık, kadınlar ve hayır eserleri ile ilgili belgeler de yer almaktadır.¹⁰

Osmanlı devletinin ilk yıllarında kız çocuklarını eğitimi için çok bir çalışma görülmesine de ileriki yıllarda özellikle Tanzimat sonrası dönemde bu alanda birçok gelişme görülmüştür.

1856'da yayımlanan Islahat Fermanı programında eğitime önemli bir yer verilmiştir. Islahat Fermanı ile kızlara özel rüştiyeler açılmıştır.

SONUÇ

Osmanlı devletinde tarih boyunca kadının konumunun şekillenmesinde birçok etken söz konusu olmuştur. Türk milletinin İslamiyet'e geçiş sürecine bakıldığında önceki döneme kıyasla kadının mahrem olarak görülmesi ona yeni kısıtlamalar getirmiş çok ön planda olması hoş görülmemiştir. Bu kısıtlamalara yeni yerleşim yerleri, çevre, koşullar ve geleneksel yaşam tarzları da etki etmiştir. Gerek ilk Müslüman Türk devletlerinde gerek Osmanlı devletinde kadının erkeğe göre biraz daha arka planda durma hususu yıllar boyu eleştirilmiştir kadının aşağılandığı ayrıştırıldığı, ona değer verilmediği söylenmiştir, fakat Osmanlılara göre bu husus kadının aşağılanmasından dolayı değil bilakis kadının çok ön planda ve hayatın her alanında olmasının ona zarar getireceği düşüncesinden dolayı kaynaklanmaktadır. Zira kadının her alandan soyutlanması söz konusu değildir. Birçok alanda kadınlara özel haklar tanınmış onlara destek olan kanunlar dahi çıkartılmıştır. Tarihin tozlu sayfalarını karıştırıldığında bunun birçok örneğine rastlamak mümkündür. Ekonomik alanda, siyasal alanda, eğitim alanında kadına birçok özgürlük tanınmıştır. Bu özgürlükler ilk yıllarda ne kadar kısıtlı olsa da ileriki yıllarda birçok yeni özgürlüğe kapı aralamış kız çocuklarının eğitimi için özel idadiler, rüştiyeler açılmıştır. Her ne kadar kadın sosyal hayatta çok aktif olmasa da Osmanlı devletinde kadının hakkı her daim gözetilmiş

¹⁰ <https://www.sabah.com.tr/yasam/2016/03/07/osmanlida-kadin-bastacydi>

onların saygınlığı koruma altına alınmıştır. Onlar devletin devamını sağlayacak nesli yetiştiren anneler olarak görülmüştür.

KAYNAKÇA

Vikipedi (https://tr.wikipedia.org/wiki/Osmanlı%C4%B1_%C4%B0mparatorlu%C4%9Fu%27nda_kad%C4%B1n%C4%B1n_toplumdaki_yeri)

Osman'lı devletinde kadının statüsü eğitimi ve çalışma hayatı isimli makale (Sibel Dulum)

Derin Tarih dergisi (Mart 2016)

Sabah Gazetesi haber yazısı

(<https://www.sabah.com.tr/yasam/2016/03/07/osmanlida-kadin-bastaciydi>)

F.Köprülü, İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi, İstanbul 1982

İslamiyet'in Manevi ve Kültürel Değerleri, çev. Bahadır Dülger, Ankara, 1963

K. Ziya – M. Şeker, İslam – Türk Medeniyeti Tarihi, İstanbul, 1982

S. Dulum, Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı, Eskişehir, 2006

T. Oktar, Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı, İstanbul, 1998